

بررسی عوامل موثر در افت تحصیلی دانش آموزان و نقش انگیزش در پیشرفت تحصیلی

محسن توده رنجبر^۱، فاطمه عراقی^۲

^۱ کارشناس ارشد پژوهشگری علوم اجتماعی

^۲ کارشناس ارشد روانشناسی عمومی

چکیده

افت تحصیلی، کاهش عملکرد تحصیلی دانش آموز از سطح رضایت بخش به سطح نامطلوب است و یکی از مشکلات عمده ی نظام های آموزشی در دنیای کنونی است بطوری که هر سال مقادیر زیادی از امکانات مالی و نیروهای انسانی، آموزشی و پرورشی به این معضل اختصاص می یابد. براساس نظر معلمان در درجه اول مسائل خانوادگی و اجتماعی و سپس به ترتیب عدم توانایی و عدم کوشش سبب افت تحصیلی دانش آموزان شده است. از دیدگاه دانش آموزان علل شکست در مرتبه اول به عدم کوشش و درجه دوم و سوم به ترتیب مسائل خانوادگی و اجتماعی و عدم توانایی نسبت داده اند. نداشتن اعتماد به نفس کافی، عدم برنامه ریزی دقیق از لحاظ زمان و میزان مطالعه روزانه، عدم انگیزش درونی برای تحصیل و مطالعه، نداشتن هدف واقعی و عینی و روشن از تحصیل، نداشتن روش مطالعه مناسب برای دروس مختلف، عدم وجود مهارت درست مطالعه، عوامل فیزیولوژیکی و جسمی مانند ضعف بینایی و شنوایی و غیره، عوامل ذهنی و روانی مانند میزان هوش و قدرت حافظه و سلامت روانی اختلاف خانوادگی و خانواده آشفته، طلاق فیزیکی یا روانی والدین، وجود نامادری یا ناپدری و غیره؛ اختلاف فرزندان با خانواده مانند لجبازی با والدین و اعتراض به جو خانواده؛ وابسته و متکی نمودن فرزندان به والدین در امور درسی و تکالیف منزل از دوران ابتدایی؛ تحقیر، سرزنش و مقایسه نادرست فرزندان با همسالان موفق و در نتیجه پایین آوردن اعتماد به نفس و خود پنداری آنان؛ تغییرات منفی در خانواده مانند ورشکستگی سیاسی و اقتصادی و اعتیاد و غیره؛ تغییر در جهت ارتقای سریع و غیر مترقبه سطح اقتصادی یا اجتماعی خانواده و از خود باختگی و غافلگیر شدن فرزندان و انواع انحرافات؛ بحران هویت و مسائل ارزشی از جمله علل افت تحصیلی می باشد. شناخت علل فردی، اجتماعی از یک طرف و علل ساختاری و آموزشی نظام تعلیم و تربیت از طرف دیگر مسائل را پیچیده تر کرده است. بدین منظور برای کاهش افت تحصیلی می توان از تغییر و نوآوری آموزش در عرصه تعلیم و تربیت، نظام ارزشیابی، روش های تدریس، مشارکت و آموزش اولیاء و سبک های مدیریت مدارس بهره گرفت.

واژه های کلیدی: افت تحصیلی، انگیزش، پیشرفت تحصیلی

۱. مقدمه

عملکرد ضعیف تحصیلی و کم‌آموزی اختلافی است بین ظرفیت یا توانایی بالقوه فرد و عملکرد وی که منجر به گرفتن نمرات پایین تر از آنچه هوش قادر به اکتساب آن هستند می‌شود. این تعریف شامل نمرات پایینی که ناشی از هوش محدود باشد نمی‌شود و تنها افرادی را در بر می‌گیرد که از لحاظ هوش متوسط بالا بوده ولی از لحاظ تحصیلی کمتر موفق هستند و به طور غیرمنتظره عملکرد ضعیف تحصیلی از خود نشان می‌دهند [۲].

چنین عدم موفقیت در شکوفایی بالقوه تحصیلی را حدوداً در ۲۵ درصد کودکان سنین مدرسه و ۳۰ الی ۵۰ درصد نوجوانانی که در کلینیک‌های روان پزشکی تحت درمان هستند تخمین زده اند. جوانانی که نمی‌توانند یا بی‌میل به استفاده بالقوه از نیروی عقلانی خود هستند، معمولاً پیشرفتهای آموزشی و شغلی را که در حیطه توانایی آنهاست از دست می‌دهند مطالعات طولی همبستگی مثبت بسیار بالایی بین تلاش عقلانی پیشرفت تحصیلی و سطح شغلی در دوران بزرگسالی را نشان داده است [۸].

الگوهای پیشرفت ناکافی تحصیلی اغلب در سالهای اولیه مدرسه ظاهر شده و تا دوره نوجوانی ریشه دارتر می‌شود. تحقیقات نشان می‌دهد که ۵۰ درصد دانش آموزان دبستان اولین شکست تحصیلی را در دوم دبستان، ۷۵ درصد تا چهارم دبستان و ۹۰ درصد تا دوم متوسطه اول تجربه می‌کنند. سپس از آغاز این الگو به عنوان یک دوره معیوب عمل خواهد نمود. زمینه ضعف دانش آموزان ناموفق در درسی که قبلاً در آن با شکست مواجه شده اند، اعتماد به نفس آنها را پایین می‌آورد و فقدان انگیزش و لذت در یادگیری به تدریج منجر به اختلاف بیشتری بین توانایی بالقوه و عملکرد تحصیلی می‌شود [۳].

علل افت تحصیلی، پیشرفت ناکافی تحصیلی، ناشی از علل مختلف است. احتمالاً علی‌رغم وجود هوش عمومی مناسب در بین بچه‌های دبستان، بی‌دقتی معمول‌ترین دلیل عملکرد ضعیف تحصیلی است این مسئله که در اواخر دوره کودکی شروع و تا دوران نوجوانی ادامه می‌یابد، بطور فزاینده از عوامل اجتماعی فرهنگی و روانشناختی ناشی می‌شود. این عوامل شامل انگیزش پایین، امکانات محدود، کیفیت معین رشد یا آسیب شناسی روانی احساس خاص انزجار نسبت به جریان یادگیری ناسازگارانه، تعامل خانواده می‌باشد [۲۰].

۱-۱. افت تحصیلی

افت تحصیلی به معنای نزول از یک سطح بالاتر به سطحی پایینتر است. افت تحصیلی یکی از مشکلات عمده‌ی نظام‌های آموزشی در دنیای کنونی است و هر سال مقادیر زیادی از امکانات مالی و نیروهای انسانی، آموزشی و پرورشی به این معضل اختصاص می‌یابد. ناکامی تحصیلی به شکل گریز از مدرسه، تجدیدی، مردودی و ترک تحصیلی به منصفه ظهور می‌رسد [۵].

به تجربه دیده شده که در دوره متوسطه اول نسبت به دوره‌های ابتدایی و متوسطه دوم افت تحصیلی بیشتری وجود دارد. این موضوع را می‌توان به وضعیت خاص این دوره که دانش آموز باید دروس متنوع تری را نسبت به دوره ابتدایی بگذراند و همچنین به بحران بلوغ و مشکلات آن که در این دوره اتفاق می‌افتد نسبت داد [۶].

معمولاً مشاهده می‌شود که میزان ترک تحصیلی کرده‌ها و افرادی که مردود می‌شوند در مقاطع تحصیلی متوسطه اول و متوسطه دوم در پسران بیشتر از دختران است، این تفاوت را احتمالاً به عوامل زیر می‌توان نسبت داد [همان منبع]:

- دختران اوقات فراغت خود را بیشتر در خانه می‌گذرانند و فرصت و امکان سرگرمی در بیرون از منزل را کمتر از پسران دارند و بیشتر مطالعه می‌کنند.

- معمولاً دختران به نمره قبول شدن بیش از پسران اهمیت می‌دهند و انگیزه قویتری دارند.
- دختران به حضور در کلاس درس بیشتر از پسران اهمیت می‌دهند و از مطالب کلاس بیشتر یادداشت برداری می‌کنند.
- تعداد دانش‌آموزان دختر در کلاس‌ها کمتر از پسران است و تراکم دانش‌آموز پسر در کلاس‌ها بخصوص در نواحی دورافتاده بیشتر است.

۱-۲. مبانی روانشناختی افت تحصیلی

۱-۲-۱. **شرایط اجتماعی و اقتصادی:** کودکانی که والدین آنها از قدرت اقتصادی- اجتماعی پایین‌تری برخوردارند و خانواده‌های آنها با محرومیت‌های اقتصادی مواجه می‌باشند، افت تحصیلی بیشتری دارند.

۱-۲-۲. **شرایط آموزشی و امکانات مطلوب تحصیلی:** عدم امکانات مطلوب تحصیلی و شرایط آموزشی معمولاً عواملی هستند که در ایجاد افت تحصیلی دخیل می‌باشند. امکاناتی از قبیل مدرسه، کلاس، کتاب‌های درسی مناسب و بهره‌مندی از معلمان باسواد و کارآمد، همه از عواملی‌اند که از پیدایش افت تحصیلی پیشگیری می‌کنند.

۱-۲-۳. **شرایط فیزیولوژیک یادگیرنده:** معمولاً شرایط فیزیولوژیک دانش‌آموزان در مدارس ما مورد غفلت قرار می‌گیرند، بعضی‌ها دچار ضعف شنوایی هستند (حدود ۲ درصد سخت شنوا هستند). بعضی ضعف بینایی دارند.

۱-۲-۴. **شرایط روانی - حرکتی:** مانند دانش‌آموزانی که مبتلا به صرع می‌باشند (حدود ۲ درصد دانش‌آموزان مدارس ما صرع دارند). یا دانش‌آموزانی که دچار لکنت زبان هستند، از آنجا که نمی‌توانند افکار خود را بازگو کنند، دائماً در فشار روانی، اضطراب و تنش به سر می‌برند.

۱-۲-۵. **سازش نایافتگی رفتاری:** کودکانی که به ناسازگاری عاطفی مبتلا هستند، از نظر رفتاری با محیط سازش ندارند و از یک تعامل بین فردی به نحو مطلوب برخوردار نیستند. ۹۹ درصد از این کودکان در مدارس چون سازگاری با خود و محیط ندارند، افت تحصیلی بیشتری دارند. به طور کلی رفتارهایی از قبیل بیش‌فعالی، بی‌توجهی، کمرویی، در خود فروماندگی و پرخاشگری همه تحت عنوان سازش نایافتگی رفتاری خوانده می‌شوند و در ایجاد افت تحصیلی موثرند.

۱-۲-۶. **شرایط عاطفی و روانی:** شاید بتوان گفت این مورد در کشور ما عامل اصلی افت تحصیلی می‌باشد. همواره سخن بر سر این است که میان ظرفیت بالقوه کودکان و آنچه انجام می‌دهند، فاصله‌ای وجود دارد. امروزه روانشناسان معتقدند نباید صرفاً به دنبال سنجش هوش کودکان بود بلکه باید ظرفیت یادگیری آنها را به دست آورد، زیرا همواره ظرفیت یادگیری بچه‌ها بسیار بیشتر از آن است که می‌آموزند [۳].

۱-۳. عوامل مؤثر در افت تحصیلی دانش‌آموزان

۱-۳-۱. **عوامل مربوط به خود دانش‌آموز:** بدون شک یکی از عوامل مهم در افت تحصیلی کمبود هوش و توانایی‌های ذهنی است، مطالعات نشان داده است که درصد بسیار اندکی (۱۰٪) از موارد افت تحصیلی به علت ناتوانی ذهنی فرد است. عامل فردی دیگر انگیزه است که موجب هدایت رفتار فرد به سوی نوعی هدف مطلوب می‌شود. انگیزه در واقع موتور حرکت

هر فردی است. محققان یکی از دلایل افت تحصیلی را نداشتن انگیزه پیشرفت می دانند. نارسایی های جسمی یکی دیگر از عوامل افت تحصیلی فردی است. دانش آموزانی که دارای بنیه ای ضعیف هستند و از سلامت عمومی کامل برخوردار نیستند، نمی توانند به اندازه کافی کوشش و فعالیت داشته باشند. این دسته به خاطر دارا بودن استعداد ابتلاء به انواع بیماری ها از پیشرفت درسی باز می مانند. در بعضی موارد دانش آموزانی که به طور عادی به تحصیل اشتغال داشته و عملکرد خوبی نیز دارند، به علل فردی دچار افت تحصیلی می شوند. از جمله علل فردی که در افت تحصیلی مؤثر است می توان توجه و انگیزه را نام برد.

۲-۳-۱. عوامل مربوط به خانواده: شاید بتوان گفت مهمترین عامل مؤثر در شکل گیری نگرش دانش آموز نسبت به تحصیل، خانواده است، که با مساعد کردن محیط خانواده می تواند باعث پیشرفت فرزندان خود گردند. یکی از مهمترین عوامل افت تحصیلی دانش آموزان فقر مالی خانواده است که می تواند غیرمستقیم بر پیشرفت تحصیلی مؤثر باشد. مورد دیگر، امنیت محیط خانواده است، نحوه ارتباط والدین با یکدیگر اثر مستقیم روی بچه ها دارد. همچنین رسیدگی والدین و مربیان به غیبت های دانش آموزان و جبران عقب ماندگی های درسی نقش مهمی در پیشرفت تحصیلی آنان دارد. عدم حضور یکی از والدین نیز بر موفقیت و عدم موفقیت تحصیلی دانش آموزان تأثیر مستقیم دارد. به طوری که از دست دادن پدر یا مادر به احتمال زاید مسائل و مشکلات عاطفی فراوانی را می تواند در دانش آموزان، مخصوصاً در دوره ابتدایی و متوسطه اول ایجاد کند و در نتیجه بر موفقیت تحصیلی آنها اثر بگذارد.

۳-۳-۱. عوامل مربوط به مدرسه: مدرسه در میان نهادهای تعلیم و تربیت جامعه جایگاه ویژه ای دارد. در واقع مدرسه بعد از خانواده مهمترین عامل در پرورش افراد است. گاهی علت افت تحصیلی و یا شکست درسی دانش آموزان را باید در مدرسه جستجو کرد. شیوه تدریس معلم، برنامه درسی مدرسه که درست طراحی نشده مثلاً دروس نسبتاً سخت را پشت سر هم یا در ساعاتی گذاشته اند که عموماً دانش آموزان خسته هستند. پیشداوری های معلم، شرایط فیزیکی کلاس، تعویض معلمان به طور مکرر در طول سال تحصیلی و ارزیابی های نادرست معلمان از عملکرد دانش آموزان، کنترل نامناسب کلاس و فقدان وسایل کمک آموزشی از دیگر علل در افت تحصیلی دانش آموزان هستند.

۴-۳-۱. عوامل مربوط به اجتماع: یکی از عوامل دیگر که سبب افت تحصیلی شدید دانش آموزان می شود معاشرت با افراد ناباب است. در مدرسه دانش آموزان زیادی با افکار و شخصیت های متفاوت وجود دارند که همگی آنها می توانند تاثیرات مثبت و گاه نامطلوبی روی فرزند شما داشته باشند. همچنین تعطیلات طولانی سبب افت تحصیلی در دانش آموزان می شود. خیلی از دانش آموزان در فاصله سالهای متوسطه اول - دوم دل به عشقهای زودگذری می دهند که سبب انحراف فعالیت های ذهنی آنها از مطالب درسی به احساسات زودگذر می شود [۱۸].

۵-۳-۱. محتوای کتب درسی: در کشور ما محتوای کتب درسی توسط دفاتر تحقیق و تالیف کتب درسی به وسیله اساتید متخصص تدوین می شود. سطح ارتباط مولفین کتاب با عوامل درگیر با محتوای کتب معلم و شاگرد ضعیف بوده و نسبت به نیاز دانش آموز و تقاضای معلم بی اطلاع هستند یا حداقل شناخت از نزدیک وجود ندارد. لذا متخصصان به پشتوانه رشته تحصیلی خود به تعیین محتوای درسی پرداخته اند. موضوع های درسی مدون به عنوان منبع اصلی اطلاعاتی در برنامه آموزشی ایجاد می کند که یک سازماندهی منطقی و از پیش تعیین شده داشته باشیم. حتی گام های تدریس باید از پیش تعیین شده باشد تا مجموعه آموزشی بتواند به نحوی مؤثر و کارآمد به انتقال دانش بپردازد.

۶-۳-۱. **سطح علمی معلم:** معلمی چیزی فراتر از یک تخصص علمی است. معلم باید با زمینه های تربیتی، روانشناسی، برنامه ریزی و طرح درس و شیوه های آموزش آشنا باشد که این امر با یک برنامه ریزی دقیق در

سطح دانشگاهی که معلمین بعد از دستیابی به تخصص رشته ای باید در علوم رفتاری دوره ببینند و بعد از تسلط کامل به جریان آموزش وارد شوند.

۷-۳-۱. **ناآشنایی با حیطه عاطفی دانش آموزان:** در سیستمی که یادگیری براساس علایق و نیازهای فراگیران نیست ایجاد انگیزه تقریباً صفر است و در صورتی که انگیزه و رغبت درونی برای یادگیری لازم است مواجه شدن کودک با مسائل واقعی ایجاد شگفتی، کنجکاوی و محرک درونی برای او می نماید و احتیاج به تشویق و تنبیه و محرک های بیرونی ندارد.

در سیستم ما دانش آموزان به کسب دانش و معلومات نائل می شوند اما سطحی و صوری و متکی بر حافظه آنها است در صورتی که یادگیری باید معنادار و پایدار باشد. مهمترین انتظار از سیستم آموزشی تربیت عقلانی است. حال ما تا چه اندازه فرزندانمان را با مسائل واقعی مواجه می کنیم تا تفکر کنند و با عقل و تدبیر خود به حل مسئله بپردازند. موضوع تعلیم و تربیت رشد در بعد عقلانی، عاطفی، اجتماعی و اخلاقی است [۱۲].

۴-۱. راهکارهایی برای کاهش افت تحصیلی

افت تحصیلی موضوعی غیر قابل حل نیست، اما حل آن هم یکباره و ناگهانی و با شیوه های آنی میسر نیست. برای مقابله با این پدیده، به برنامه ریزی های درازمدت و زیربنایی احتیاج است [۹].

۱-۴-۱. **برنامه های درازمدت یا بنیادی:** این برنامه ها تدابیر زیربنایی است که یک سیاست کلی را در نظام آموزشی می طلبد. برخی از جزئیات این روش ها عبارتند از:

۱- تجدید نظر در نظام ارزشیابی.

۲- کاهش تعداد دانش آموزان هر کلاس.

۳- ارزیابی هوشی دانش آموزان قبل از دبستان.

۴- فراهم کردن امکانات آموزش و پرورش.

۲-۴-۱. **برنامه های کوتاه مدت:** جزئیات این برنامه ها به شرح زیر است:

۱- تهیه به موقع کتاب های درسی و فراهم آوردن وسایل کمک آموزشی.

۲- همکاری نزدیک اولیاء مدرسه و والدین.

۳- ارزیابی عملکرد معلمان و تشویق معلمان کارآمد.

۴- تقویت انگیزه های درونی دانش آموزان.

همچنین تغییر در نگرش‌های آموزشی معلمان، تغییر در سبک‌های مدیریت مدارس، نوآوری در روش‌های تدریس، اصلاح فرآیند یاددهی-یادگیری و توجه به مشارکت مردمی می‌تواند در کاهش مسائل آموزش و پرورش به ویژه افت تحصیلی مثر ثمر باشد [۱۹].

۳-۴-۱. بهره‌گیری از مطالعات تطبیقی: یعنی استفاده از تجربیات سایر کشورها در این زمینه می‌تواند مؤثر باشد. به عنوان مثال در هند راه‌های زیر را به کار برده‌اند:

۱- روش‌های موثر تدریس عرضه گردید.

۲- بازآموزی معلمان آغاز شد.

۳- بین والدین و معلمان رابطه نزدیک‌تر ایجاد شد.

در کشور پاکستان بیشتر روی بازآموزی‌ها تاکید شده و بازآموزی معلمان را سرلوحه کار خود قرار داده‌اند و معتقدند که این کار باید شامل آموزش مهارت‌های تدریس، بازنگری محتوای دروس و آموزش مهارت‌هایی باشد که انگیزه دانش‌آموزان را به درس و تحصیل بیشتر کند [۱].

همچنین برای کاهش افت تحصیلی علاوه بر راه‌های درون سازمانی به راه‌های برون سازمانی نیز نیاز است. مثلاً کاهش علائق افراد به تحصیلات به ویژه در پسران، به خاطر نبود بازار کار مناسب و شایسته برای دانش‌آموختگان است که این مهم عامل جدی در کاهش انگیزش تحصیلی در آنها می‌شود، به طوری که نابرابری‌های آموزشی در شهر و روستا و نیز نابرابری‌های جنسیتی (دختران در مقابل پسران) در تحصیلات عالی که در یک دهه اخیر بر عکس چند دهه قبل در نظام آموزش و پرورش و نظام آموزش عالی کشور ما رخ داده است، به دلیل عدم تطابق نیازهای بازار کار به تخصص فارغ‌التحصیلان مدارس و دانش‌آموختگان دانشگاه‌هاست [۱۶].

۴-۴-۱. از دیگر عوامل موثر در کاهش افت تحصیلی می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد:

تقویت اعتقاد به دانایی و ضرورت دانش‌اندوزی؛ تقویت انگیزه و داشتن هدف در دانش‌آموز به منظور جهت دادن به حرکت‌ها و تلاش‌های او؛ کمک در برنامه ریزی برای آینده جهت رسیدن به هدف‌های ترسیم شده تحصیلی؛ منظور داشتن برنامه‌ی روزانه ماهیانه و سالیانه برای مطالعه و یادگیری، بطوری که پدران و مادران ضمن مشورت با فرزندان دانش‌آموز خود اقدام به تهیه برنامه نموده و به نکات زیر توجه داشته باشند:

تعیین ساعت خواب، وقت نظافت و انجام عبادت، اوقات صبحانه نهار و شام، ساعات حضور در مدرسه و ایام مربوطه، تعیین ساعاتی برای انجام تکالیف درسی و مطالعاتی، ساعات گذراندن اوقات فراغت روزانه و هفتگی باید مشخص شود، آشنا نمودن دانش‌آموزان با اصول و روش‌های صحیح مطالعه و ساعات و شرایط فیزیکی مناسب برای مطالعه [۷].

داشتن فضای خانوادگی مناسب به لحاظ فیزیکی عاطفی و اجتماعی و والدین با سواد و متعادل، داشتن اعتماد به نفس و اراده‌ی قوی و پشتکار زیاد، انجام نرمش و حرکات شاد و مفرح و تقویت قوای روحی و جسمی برای جلوگیری از بیماری و بی‌حوصله‌گی، فراگیری راهکارهای مناسب به منظور کاهش اضطراب در هنگام امتحانات، تغذیه مناسب، خوردن صبحانه به منظور تامین قند خون، آهن، کلسیم، پتاسیم، ید، مواد معدنی و ویتامین‌های لازم برای بدن به منظور بالا بردن توان یادگیری، پرهیز از شب زنده داری،

تماشای بیش از حد تلویزیون، ویدئو، ماهواره و رفتن به مهمانی تا دیر وقت که باعث خواب آلودگی دانش آموز در روز بعد می شود و افت تحصیلی و یادگیری را به همراه دارد [۱۰].

ثبت نام در مدارس خوب و موفق با امکانات مناسب فیزیکی تجهیزاتی و آزمایشگاهی و داشتن امکانات مدرن نظیر وسایل سمعی بصری کتابخانه سالن مطالعه و ... ، برخورداری از آموزگاران و دبیران صادق، عالم، مومن و با تجربه، شرکت در کلاس های تقویتی و استفاده از معلمان با تجربه باعث کاهش افت تحصیلی شده و بذر امید را در دل دانش آموز می کارد و موجب موفقیت تحصیلی آنان خواهد شد، اداره کلاس های درس به شیوه پژوهش محور توسط دبیران و تقویت روحیه تفکر و آزمایش و تجربه و بث و استدلال در دانش آموز، تشریح کلیه مقررات تحصیلی و امتحانی ابرای دانش آموز و اولیاء او ضمن تشریح جدول مربوط به بارم بندی و بودجه بندی دروس به دانش آموز، آگاهی یافتن دانش آموز از روش های ارزشیابی کتبی (تستی- کلی- کوتاه جواب) و شفاهی [۴].

داشتن برنامه های غیر درسی منظم برای عبادت، تفریح، گردش، استراحت و گذران اوقات فراغت، داشتن دوستان علاقمند به تحصیل و یادگیری و دوری کردن از دانش آموزان درس گریز، شرکت دانش آموزان در بازدید های علمی، هنری، فرهنگی، فنی و حرفه ای به منظور بالا بردن انگیزه دانش آموزان، کنترل میزان شنوایی و سنجش بینایی دانش آموزان، پرهیز معلمین دروس عمومی و غیر پایه از واگذاری تکالیف و تحقیقات زیاد به دانش آموز که باعث افت تحصیلی در دروس بنیادین می شود، آشنا نمودن دانش آموزان به جنبه های کاربردی بعضی مطالب درسی به منظور بالا بردن انگیزه یادگیری، کنترل و نظارت والدین بر رفت و آمد های فرزندان در سنین بلوغ به منظور جلوگیری از بروز تشدید رفتار های جفت یابی و خود نمایی های دختران و پسران که مهمترین عامل افت تحصیلی است خصوصاً که این قضیه در سال های اخیر بیشتر مشهود است بطوری که بعد از تعطیلی مدارس ساعت ها گروهی از آن ها در خیابان ها پرسه می زنند یا در سنین دبیرستان در سفره خانه های سنتی حضور می یابند [۱۴].

۷-۱. نقش انگیزش در پیشرفت تحصیلی دانش آموزان و یادگیری آنها

ایجاد هوشیاری و توجه در دانش آموزان: وجود دقت و توجه از عوامل مهم در فراگیری مطالب درسی است و دقت و توجه کم سبب یادگیری ضعیف در دانش آموزان می گردد. معلم با استفاده از تدابیر آموزشی می تواند بعد از ایجاد توجه و دقت در دانش آموزان آن را در سطح مطلوب حفظ نماید. از سوی دیگر کم یا زیاد بودن علاقه دانش آموزان نسبت به یادگیری و آموختن موضوع های مختلف درسی به تجارب آنها در برخورد با این موضوع ها ارتباط دارد [۱۷].

تجارب یادگیری دانش آموزان در درس های مختلف وقتی به صورت موفقیت ها یا شکست های پی در پی باشد، سبب ایجاد تصویری نسبت به توانایی ها در رابطه با یادگیری موضوع های مختلف می شود و حتی انگیزه آنها را در رابطه با موضوع های مشابه، تحت تأثیر قرار می دهد. گر تجارب دانش آموز از محیط مدرسه خصوصاً در سالهای نخست تحصیلی حاکی از وجود شایستگی و لیاقت در مدرسه باشد، تجارب احساس موفقیت و افزایش اعتماد به نفس در سالهای آتی نیز تکرار خواهد شد [۱۱].

۸-۱. خسارت های ناشی از افت تحصیلی

۸-۱-۱. هزینه های تحمیل شده به دولت:

الف: اتلاف هزینه های جاری اداره موسسات آموزشی توسط دولت.

ب: اتلاف سرمایه‌گذاری‌های ثابت برای احداث و تجهیز فضاهای آموزشی و پرورشی.

۲-۸-۱. هزینه‌های تحمیل‌شده بر خانواده:

الف: اتلاف هزینه‌های مستقیم خانواده مثل پرداخت حق ثبت‌نام، هزینه لوازم‌التحریر.

ب: اتلاف هزینه‌های حمل و نقل، ارتباطات برای رفت و آمد دانش‌آموزان به مدرسه.

۳-۸-۱. خسارت‌های وارده به دانش‌آموزان شکست خورده شامل:

الف: هزینه فرصت از دست رفته بر اثر دیرتر راه یافتن به بازار کار.

ب: خسارت‌های دیگری که بر فرد وارد می‌شود مثل سرخوردگی، احساس حقارت و بی‌کفایتی و خودپنداری منفی.

به نظر می‌رسد که بعد روانی اجتماعی خسارت‌ها که به دانش‌آموز و خانواده او وارد می‌شود، به مراتب ضربات روانی جدی‌تری نسبت به بعد مادی خانواده بر فرد تحمیل می‌کند و متأسفانه جبران زخم‌های شکست تحصیلی به‌کندی انجام می‌شود [۱۴].

۲. پیشنهادهایی برای برانگیختن و حفظ توجه و علاقه به یادگیری در دانش‌آموزان:

۱. معلمین به دانش‌آموزان خود نشان دهید که به آنها علاقه دارید و آنها به کلاس شما «تعلق» دارند.

۲. همکاری میان دانش‌آموزان را با استفاده از انواع شوراها دانش‌آموزی (تحصیلی، بهداشتی) تشویق کنید.

۳. در صورت لزوم در شیوه کاری خود تغییر دهید و میان ساعات تدریس طولانی و سخت، فرصت استراحت کوتاهی مثلاً یک حرکت ورزشی ساده رافراهم کنید.

۴. برای تشویق روح همکاری، جلساتی برای درمیان گذاشتن مسائل تشکیل دهید.

۵. ارزش یادگیری را به دانش‌آموزان گوشزد کنید و محدودیت‌ها و زیان‌های عدم یادگیری را یادآور شوید.

۶. معلمان از ارائه مطالب کسل‌کننده و استفاده از روش‌های یکنواخت تا حد امکان خودداری کرده و تنوع در شیوه تدریس را رعایت کنند و از متکلم وحده بودن پرهیز نمایند.

۷. میزان توجه و دقت شاگردان به معنی دار بودن مطالب، تازگی، پیچیدگی و سادگی مطالب نسبت مستقیم دارد، بنابراین، این امر همراه با تغییر در رفتار معلم حین درس توجه و دقت دانش‌آموزان را افزایش خواهد داد.

۸. استفاده از تشویق‌های کلامی مانند عالی، احسنت پس از عملکرد درست شاگردان سبب افزایش و تقویت یادگیری می‌گردد.

۹. والدین و معلمین از نمرات دانش‌آموزان تنها به عنوان وسیله ای برای دادن بازخورد و توجه هرچه بیشتر آنان به نقاط ضعف و قوت خود و میزان یادگیری ایشان استفاده کنند، نه بعنوان وسیله ای برای تنبیه.

۱۰. معلمان مطالب آموزشی بصورت متوالی از ساده به مشکل ارائه دهند تا در ابتدا شاگردان در یادگیری مطالب ساده موفقیت بدست آورند و انگیزه آنها در کسب یادگیری‌های بعدی افزایش یابد.

۱۱. معلمین از ایجاد رقابت وهم چشمی در بین دانش آموزان، خودداری ورزند.

۱۲. معلمین با استفاده از مثال ها و اصطلاحات آشنا و ساده، زمینه افزایش سرعت یادگیری را ایجاد کنند.

۱۳. استفاده از بحث های گروهی، بازی های آموزشی، ایفای نقش مراجعه به کتابخانه و جمع آوری اطلاعات و آگاهی از میزان پیشرفت خود سبب افزایش علاقه و توجه در دانش آموزان می گردد. در انتها یادآوری این نکته مهم به نظرمی رسد که ایجاد فضای آزاد یادگیری بدون احساس ترس و اضطراب از عدم موفقیت و شکست، تشویق دانش آموزان به اظهار عقاید و اندیشه های خود و در نتیجه افزایش حس مسئولیت و قبول توانائی ها و شایستگی های خود از امور بسیار مهم در فراگیری سریع تر و مناسب تر است.

۳. نتیجه گیری

مسئله افت تحصیلی به عنوان قدیمی ترین و بحث انگیزترین مسأله آموزش و پرورش ایران در دهه های اخیر بوده است که فاصله بین وضعیت علمی موجود فراگیران با وضعیت مورد انتظار آنها از حد معقول و مقبول آن فراتر رفته است و منجر به خسارت های اقتصادی، روانی و اجتماعی گردیده است [۱۵].

تحقیقات انجام شده نشان می دهد در کشور ما شکست تحصیلی زیاد و پرحجم بوده و از همان سال اول ابتدایی گریبانگیر برخی از دانش آموزان می شود. تحلیل های آماری نشان می دهند که این پدیده در ایران نیز همانند سایر جوامع گزینشی بوده و همه طبقات به یک نسبت با آن مواجه نیستند. این امر در مناطق محروم و روستایی و در میان حاشیه نشینان شهرها بسیار عمیق تر است [۸].

متأسفانه گهگاه در ارائه آمار و ارقام، دقت لازم صورت نمی گیرد تا میزان و حجم واقعی معضلات آموزشی و فرهنگی مشخص گردد. وقتی در مواردی مانند مسئله بی سوادی آمار متفاوتی از ۲۲ تا ۳۲ درصد ارائه می شود، چگونه انتظار داریم برنامه ریزی درستی در این مورد بنماییم. متأسفانه بدتر از این، پاک کردن صورت مسئله، به جای حل مسئله در بحث افت تحصیلی قابل تأمل است. یعنی به جای مردودی و تجدیدی، اجازه تکرار امتحان در نوبت های متوالی را به معنی کاهش افت تحصیلی بیان می کنند [۱۳].

شناخت علل فردی، اجتماعی از یک طرف و علل ساختاری و آموزشی نظام تعلیم و تربیت از طرف دیگر مسائل را پیچیده تر کرده است بدین منظور برای کاهش افت تحصیلی می توان از تغییر و نوآوری آموزش در عرصه تعلیم و تربیت، نظام ارزشیابی، روش های تدریس، مشارکت و آموزش اولیاء و سبک های مدیریت مدارس بهره گرفت [۴].

فهرست منابع:

- [۲] امین فر، محسن، "افت تحصیلی یا ائتلاف در آموزش و پرورش"، فصلنامه تعلیم و تربیت، شماره ۳۵ و ۳۶
- [۸] خیمنو، خوزه بلات، "شکست تحصیلی در آموزش ابتدایی و راه های مقابله با آن"، ترجمه محمدعلی امیری، ویرایش دوم، تهران، سازمان برنامه و بودجه، فروردین ۱۳۷۱، صفحه ۴

- [۳] احمدی، سیداحمد، "روانشناسی نوجوانان و جوانان"، چاپ اول، انتشارات بیم، ۱۳۶۸، صفحه ۷۰
- [۲۰] نریمانی، محمد، "مروری بر عوامل مؤثر در افت تحصیلی"، نشریه ماهانه آموزشی انجمن اولیاء و مربیان کشور، پیوند، بهمن ۱۳۷۱، صفحه ۵۳
- [۵] بازرگان، عباس، "ارزشیابی آموزشی"، تهران، ۱۳۹۱، صفحه ۲۰
- [۶] بالاییان، م، "روانشناسی بلوغ"، نشر بیتا، شماره ۷، بهار ۱۳۸۰، صفحه ۱۳۷
- [۱۸] موسوی، ح، "عوامل مؤثر در افت تحصیلی"، ماهنامه روانشناسی، شماره ۱۰، شهریور ۱۳۸۰، نریمانی، محمد، "مروری بر عوامل مؤثر در افت تحصیلی"، نشریه ماهانه آموزشی انجمن اولیاء و مربیان کشور، پیوند، بهمن ۱۳۷۱، صفحه ۱۲
- [۱۲] شکاری، عباس، "مسائل آموزش و پرورش ایران و راهکارهای آن"، تهران، ۱۳۸۵، صفحه ۳۲
- [۹] "روش های پیشگیری از افت تحصیلی"، نشر انجمن اولیاء و مربیان وزارت آموزش و پرورش ایران، تهران، ۱۳۹۵، صفحه ۱۲
- [۱۹] موسوی، ح، "عوامل مؤثر در افت تحصیلی"، ماهنامه روانشناسی، شماره ۱۰، شهریور ۱۳۸۰
- [۱] آقازاده، احمد، "مسائل جهانی آموزش و پرورش"، تهران، ۱۳۸۹، صفحه ۴۵
- [۱۶] مجله معلم ۴، سازمان پژوهش و برنامه ریزی وزارت آموزش و پرورش تهران، آذر ۱۳۷۰، صفحه ۱۷
- [۷] جمشیدی، ابوالفضل، "بررسی افت تحصیلی"، تهران، ۱۳۹۴، صفحه ۲۷
- [۱۰] ریتاویکس، نلسون - الن سی، ایزرائل، ترجمه محمدتقی منشی، انتشارات آستان قدس ۱۳۷۵
- [۴] بازرگان، زهرا، "نگاهی دیگر به مسئله افت تحصیلی و شیوه های مؤثر مقابله با آن در برخی از کشورهای پیشرفته صنعتی"، فصلنامه تعلیم و تربیت، شماره ۵۹
- [۱۴] مالکولم ادسیشیا، "تفکر درباره تحولات آینده آموزش و پرورش"، ترجمه محمدعلی امیری، تهران، چاپ دوم، سازمان برنامه و بودجه، ۱۳۶۸، صفحه ۹۷
- [۱۷] منادی، م، "تفسیر شکست های تحصیلی از دیدگاه جامعه شناسی"، فصلنامه تعلیم و تربیت، شماره ۳۵ و ۳۶
- [۱۱] سیف، علی اکبر، "روانشناسی پرورشی"، انتشارات آگاه، چاپ اول ۱۳۷۶
- [۱۵] مایکل تودارو، "توسعه اقتصادی در جهان سوم"، ترجمه غلامعلی فرجادی، جلد اول، چاپ دوم، تهران، برنامه و بودجه ۱۳۶۸، صفحه ۵۰۶
- [۱۳] عیسی زاده نشلی، ح، "شناسایی شاخص های مؤثر بر افت تحصیلی"، تهران، ۱۳۸۶، صفحه ۱۵